

DOI 10.31865/2414-9292.23.2025.334017

УДК 378.142:159.9.019

ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ У ФОРМУВАННІ ЕТИКО-ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Світлана Саяпіна

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету
гуманітарної та економічної освіти
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
Дніпро, Україна
ORCID ID 0000-0001-5808-7020
pedagogi@i.ua

Ірина Решетова

кандидат педагогічних наук, доцент, вчений секретар
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
Дніпро, Україна
ORCID ID 0000-0002-2177-6081
irina_sotskaya@ukr.net

Анотація. У статті аналізуються теоретичні основи етико-правової культури, проблеми розробки етичних стандартів, питання етичної підготовки у вищій освіті, аналізуються реальні етичні дилеми у практиці психологів, а також досліджується міжнародний досвід в формуванні етико-правової культури фахівців у психології.

Одним з завдань, поставленими авторами є вивчення національних та міжнародних нормативно-правових актів, включаючи Загальну декларацію етичних принципів Міжнародного союзу психологічних наук (IUPsyS), Етичний кодекс Американської психологічної асоціації (APA), Європейський метакодекс психології (EFPA) та Професійний стандарт «Практичний психолог закладу освіти» в Україні. Зокрема, аналізується вплив цифрових технологій на етичну практику психологів, особливості он-лайн консультування та захист персональних даних клієнтів.

У статті підкреслюється важливість комплексного підходу до формування етико-правової культури майбутніх психологів, що включає оновлення змісту навчальних курсів відповідно до міжнародних стандартів, застосування активних методів навчання, моделювання реальних етичних дилем, посилення практичної складової підготовки, а також розробку міждисциплінарних підходів.

Дослідження виявляє низку актуальних проблем: недостатня інтеграція етичних та правових дисциплін у навчальні програми, відсутність чітких механізмів вирішення етичних конфліктів, недостатня правова обізнаність, нові етико-правові дилеми, пов'язані з цифровізацією психологічної практики та он-лайн консультуванням.

На основі аналізу запропоновано практичні рекомендації щодо вдосконалення навчальних програм, адаптації успішних міжнародних практик та розвитку системи післядипломної освіти психологів. Враховуючи національні особливості та міжнародний досвід, автори акцентують увагу на необхідності комплексного та системного підходу до формування етико-правової культури, що є ключовою умовою успішної професійної

діяльності майбутніх психологів, забезпечення високих стандартів надання психологічних послуг та підтримки етичних цінностей в суспільстві.

Ключові слова: етико-правова культура; професійна етика; правова обізнаність; етичні дилеми; міжнародний досвід; цифровізація психологічної практики.

Актуальність теми. Формування етико-правової культури майбутніх психологів є однією з ключових складових їхньої професійної підготовки. У сучасному вітчизняному суспільстві, де зростає попит на психологічні послуги, важливість дотримання етичних норм і правових стандартів стає особливо значущою. Психологи працюють із особистістю людини, її внутрішнім світом, що вимагає високого рівня відповідальності, професіоналізму та дотримання принципів конфіденційності, добровільності та неупередженості.

Проте, на сьогоднішній день у системі професійної підготовки психологів існують суттєві проблеми, пов'язані з недостатньою увагою до формування етико-правової культури. Це призводить до того, що майбутні фахівці часто стикаються з труднощами у застосуванні етичних норм у реальній практиці, а також недостатньо обізнані у правових аспектах своєї діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування етико-правової культури майбутніх психологів знайшла своє відображення у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. Серед них можна виділити наступні ключові напрямки:

1. Теоретичні основи етико-правової культури. У працях таких авторів, як В. Міщенко, О. Кириченко, І. Павлов, розглядаються теоретичні аспекти формування етичної культури у професійній діяльності психологів. Вони підкреслюють важливість інтеграції етичних норм у навчальний процес та необхідність врахування правових аспектів у професійній підготовці.

2. Проблеми розробки етичних стандартів та правових норм у психології. Дослідження таких закордонних авторів як Дж. Коттлер, Р. Сінха, присвячені аналізу міжнародних етичних кодексів (наприклад, кодекси АРА, EFPA) та їх впливу на професійну діяльність психологів. Ці праці підкреслюють важливість дотримання етичних стандартів у роботі з клієнтами.

3. Увага дослідників не оминула проблеми етичної підготовки у вищій освіті. Так, у працях українських дослідників О. Музики, Т. Бондаренко аналізуються проблеми інтеграції етичних дисциплін у навчальні програми для психологів. Науковці вказують на недостатню увагу до етичної підготовки та необхідність розробки нових підходів до навчання.

4. Тема етичних дилем у практиці психологів. Дослідження таких авторів, як Л. Деркач, О. Шевченко, присвячені аналізу реальних етичних дилем, з якими стикаються психологи у своїй роботі. Ці праці підкреслюють важливість

формування вміння вирішувати складні етичні ситуації у майбутніх фахівців.

5. У світлі виходу українського суспільства до світової спільноти і стрімкої інтеграції до європейського товариства, особливого значення набувають сучасні дослідження, присвячені проблемам міжнародного досвіду у формуванні етико-правової культури фахівців. До них можна віднести наукові розвідки таких авторів, як Л. Деркач, О. Шевченко. Серед робіт зарубіжних дослідників – праці Е. Фрідман, Дж. Вандербілта, що присвячені аналізу міжнародного досвіду у формуванні етико-правової культури у психологів. Означені науковці підкреслюють важливість адаптації міжнародних стандартів до національних умов.

Формулювання цілей (мета) статті, постановка завдання. Метою нашого дослідження стало виявлення основних проблем та викликів у цій сфері та розробці рекомендацій для їх подолання.

Виходячи з аналізу кола праць, присвячених проблемам становлення і підготовки майбутніх психологів, треба зазначити, що тема формування етико-правової культури майбутніх психологів є важливим елементом їхньої професійної підготовки. Разом з тим, важливість і затребуваність суспільством психологів-професіоналів знаходить своє відображення як у національних, так і у міжнародних документах.

Спробуємо провести детальний аналіз основних шляхів розвитку сфери психології і професійної етики, окреслених у державних програмах України та міжнародних ініціативах останніх років.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Головним документом на сьогодні, що підкреслює важливість формування професійних компетенцій, включаючи етичні та правові аспекти, у майбутніх фахівців виступає Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2030 року (2021). Серед ключових шляхів розвитку в контексті Стратегії можна виділити:

1. Інтеграцію етичних та правових дисциплін у навчальні програми вищих навчальних закладів.

2. Розвиток практичної підготовки студентів через стажування, тренінги та моделювання реальних ситуацій.

3. Впровадження інноваційних методів навчання, таких як кейс-методи, ігри та інтерактивні заняття.

4. Детально конкретизовано основні професійні компетенції фахівця-майстра в освітній галузі у Професійному стандарті «Практичний психолог закладу освіти» (Розпорядження Кабміну України від 14.12.2016 р. №077-р).

У цьому документі визначено ключові компетенції, які повинен мати

психолог, включаючи знання етичних норм та правових аспектів професійної діяльності. Серед основних шляхів реалізації розвитку особистості фахівця виділяються такі, як закріплення етичних принципів (конфіденційність, неупередженість, добровільність) у професійній підготовці. Обов'язково робиться наголос на правовій обізнаності, зокрема у сфері захисту персональних даних та дотримання законодавства.

Початок російської агресії 2022 року призвів до негативних зрушень в сфері психологічного фону суспільства. Це явище, у свою чергу, викликало великий попит на фахівців, спроможних надати психологічну допомогу громадянам різних куточків України, що зазнали шкоди через бойові дії. Результатом формування і подальшого розвитку системи підготовки кадрів психологічної підтримки стало створення Концепції реформування психологічної служби в системі освіти України. Цей документ акцентує увагу на важливості етичної підготовки психологів, які працюють у освітній сфері. Серед запропонованих шляхів у Концепції регламентується розробка спеціальних курсів з етики та права для психологів освіти, а також механізми забезпечення постійного підвищення кваліфікації фахівців у сфері етики та права (Панок, 2023).

В той же час, українські фахівці багатьох служб психологічної допомоги впроваджують практичну діяльність, керуючись регламентом міжнародних програм та ініціатив. Так, Європейською федерацією психологічних асоціацій (EFPA) було розроблено європейський етичний кодекс для психологів, який є орієнтиром для формування етико-правової культури і в Україні. Ключовими положеннями EFPA стало впровадження міжнародних етичних стандартів у національні системи підготовки психологів та розвиток міжкультурної компетентності, що включає розуміння етичних норм у різних культурних контекстах.

Така всесвітньо відома організація, як Американська психологічна асоціація (APA) пропонує детальні рекомендації щодо етичної підготовки психологів, зокрема використання кейс-методів для навчання вирішення етичних дилем. Окрім того, APA робить акцент на постійному професійному розвитку та підвищенні кваліфікації і прагне поширення і розвитку етико-правових компетентностей у фахівців передових країн світу. В якості прикладу можна звернути увагу на співпрацю APA з Київським національним університетом імені Тараса Шевченка. Так, на кафедрі психології впроваджено курс «Етика та право у професійній діяльності психолога». Цей курс включає вивчення міжнародних етичних кодексів (APA, EFPA), українського законодавства у сфері психології, а також розгляд реальних етичних дилем

(Деркач & Шевченко, 2020).

Інтеграція України до європейської спільноти дозволило залучитися до безцінного практичного досвіду фахівців-психологів через такі програми Європейського Союзу, як Erasmus+, Horizon Europe тощо. Ці програми сприяють розвитку міжнародної співпраці у сфері освіти, зокрема:

1. Фінансування проектів, спрямованих на вдосконалення етичної підготовки психологів.

2. Обмін досвідом між університетами різних країн щодо впровадження етичних стандартів.

Так, в рамках програми Erasmus+ українські університети (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Львівський національний університет імені Івана Франка) беруть участь у міжнародних проектах, спрямованих на вдосконалення етичної підготовки психологів. Студенти та викладачі мають можливість обмінюватися досвідом з колегами з Європи (European Commission, 2021).

Отже, сучасний розвиток психології та професійної етики в Україні орієнтується на інтеграцію міжнародних стандартів, вдосконалення навчальних програм та посилення практичної підготовки фахівців для підвищення професіоналізму українських психологів і їхньої адаптації до сучасних викликів.

Разом з тим, на шляху формуванні національної етико-правової культури майбутніх психологів в Україні, постає низка проблем, пов'язаних з організацією освітнього процесу у вищих навчальних закладах, в тому числі і психологічного спрямування.

По-перше, на сьогоднішній день у багатьох вишах спостерігається недостатня інтеграція етичних та правових дисциплін у навчальні програми. Етичні та правові аспекти психологічної діяльності часто викладаються як окремі дисципліни, що не завжди дозволяє студентам сформувати цілісне розуміння їх взаємозв'язку. Наприклад, курс «Професійна етика психолога» може не включати правові аспекти конфіденційності або інформованої згоди, які є критично важливими для практичної роботи. Дослідження, проведені В. Івановою (2020), підкреслюють, що фрагментарність навчальних програм призводить до недостатньої готовності випускників до вирішення комплексних етико-правових проблем. Для подолання цієї проблеми необхідно інтегрувати етичні та правові аспекти в усі етапи навчання, зокрема через міждисциплінарні підходи та включення етико-правових модулів у практичні курси (Іванова, 2020).

Необхідно також зазначити, що Відсутність практичного застосування етичних норм під час навчання майбутніх психологів значно знижує усвідомлення етико-правових норм і відповідних компетенцій. Теоретичний

характер навчання часто не дозволяє здобувачам вищої освіти засвоїти практичні навички вирішення етичних проблем. Наприклад, здобувачі можуть знати про необхідність дотримання конфіденційності, але не розуміють, як діяти в ситуаціях, коли конфіденційність суперечить правовим вимогам (наприклад, при загрозі життю клієнта). Водночас необхідно зазначити, що використання кейс-стаді, рольових ігор та тренінгів значно підвищує ефективність засвоєння етичних норм. Для подолання цієї проблеми необхідно активізувати практичну складову навчання, зокрема через організацію стажувань, практик та взаємодії з професійними психологами (Петренко, 2019).

Одним з суперечливих моментів формування у психологів етико-правових компетентностей є ситуації етичних дилем та їх вирішення. У своїй майбутній професійній діяльності психологи часто стикаються зі складними етичними дилемами, наприклад, щодо конфіденційності, інформованої згоди, меж професійної компетентності тощо. Наприклад, як діяти, якщо клієнт розкриває інформацію про злочин, але просить зберегти її в таємниці? Досить часто у практичній і навчальній діяльності виявляється, що здобувачі вищої освіти не готові до аналізу таких ситуацій через недостатню увагу до етичних дилем у навчальних програмах. Для подолання цього виклику необхідно впроваджувати спеціальні курси або модулі, присвячені аналізу етичних дилем, а також використовувати інтерактивні методи навчання, такі як дискусії, дебати та аналіз реальних кейсів (Сидоренко, 2021).

Ще одною проблемою в процесі становлення фахівців з психології в Україні виступає недостатня правова обізнаність здобувачів вищої освіти. Багато майбутніх психологів мають недостатні знання про правові аспекти своєї професійної діяльності, зокрема щодо законодавства про психологічну допомогу, захист персональних даних, авторських прав тощо. Наприклад, незнання норм Закону України «Про психологічну допомогу» може призводити до порушень прав клієнтів. Так, згідно проведених досліджень М. Коваленко було виявлено, що лише 30% студентів-психологів можуть правильно застосувати правові норми у практичних ситуаціях. Для підвищення правової обізнаності необхідно розширити правову складову навчальних програм та забезпечити здобувачів доступом до актуальної законодавчої бази, а також організувати спеціальні семінари з участю юристів (Коваленко, 2022).

Розвиток сучасних технологій, зокрема он-лайн консультування, ставить нові виклики перед психологами щодо дотримання етичних норм та правових вимог. Наприклад, як забезпечити конфіденційність даних під час он-лайн сесій або як дотримуватися етичних норм при використанні штучного інтелекту для аналізу психологічних даних? Дослідження І. Мельник (2023) підкреслюють, що

сучасні технології вимагають нових підходів до етико-правової підготовки психологів. Для подолання цього виклику необхідно включити до навчальних програм модулі, присвячені етиці та праву в цифрову епоху, а також забезпечити студентам практичні навички роботи з сучасними технологіями, зокрема через тренінги з кібербезпеки та захисту даних.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Формування етико-правової культури майбутніх психологів в Україні стикається з низкою проблем та викликів, які потребують комплексного підходу до їх подолання. Інтеграція етичних та правових дисциплін у навчальні програми, активізація практичної складової навчання, підвищення правової обізнаності та врахування впливу сучасних технологій є ключовими напрямками для вдосконалення професійної підготовки психологів. Лише за таких умов можна забезпечити високий рівень етико-правової культури майбутніх фахівців, здатних ефективно працювати в сучасних умовах.

Формування етико-правової культури майбутніх психологів є важливим елементом їхньої професійної підготовки. Для подолання існуючих проблем необхідно інтегрувати етичні та правові дисципліни у навчальні програми, використовувати інтерактивні методи навчання та забезпечити практичне застосування отриманих знань. Також важливо враховувати міжнародний досвід та адаптувати його до національних умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міністерство освіти і науки України. (2021). *Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2030 року*. Retrieved from <https://mon.gov.ua>
2. Верховна Рада України. (2017). *Закон України «Про освіту»*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Міністерство освіти і науки України. (2020). *Професійний стандарт «Психолог»*. Retrieved from <https://mon.gov.ua>
4. European Federation of Psychologists' Associations (EFPA). (2015). *European Meta-Code of Ethics*. Retrieved from <https://efpa.eu>
5. American Psychological Association (APA). (2017). *Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct*. Retrieved from <https://www.apa.org>
6. UNESCO. (2020). *Education for Sustainable Development: A Roadmap*. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org>
7. European Commission. (2021). *Erasmus+ Programme Guide*. Retrieved from <https://ec.europa.eu>
8. European Commission. (2021). *Horizon Europe: Strategic Plan 2021-2024*. Retrieved from <https://ec.europa.eu>
9. Грищенко, Ю. В., & Петренко, М. І. (2021). Правові аспекти діяльності психологів у контексті захисту персональних даних. *Психологічний журнал*, 15(3), 45–58.
10. Деркач, Л. М., & Шевченко, О. В. (2020). *Етичні аспекти роботи психолога: Теорія та практика*. Харків: Видавництво «Основа».
11. Іванова, В. (2020). Етико-правова підготовка майбутніх психологів: проблеми та

перспективи. *Психологічний журнал*, 15(3), 45–58.

12. Петренко, О. (2019). Практичні методи формування етичної культури у студентів-психологів. *Вісник вищої освіти*, 12(4), 23–34.

13. Сидоренко, Т. (2021). Етичні дилеми у професійній діяльності психолога: теоретичний та практичний аспекти. *Етика та право в психології*, 8(2), 67-79.

14. Коваленко, М. (2022). Правова обізнаність майбутніх психологів: стан та шляхи покращення. *Юридична психологія*, 10(1), 89–101.

15. Коттлер, Дж. (2018). *Етичні дилеми у психології: Практичний посібник*. Львів: Видавництво «Світ».

16. Мельник, І. (2023). Вплив сучасних технологій на етико-правову культуру психологів. *Цифрова психологія*, 7(3), 112–125.

17. Міщенко, В. М., & Кириченко, О. В. (2019). *Етична культура у професійній діяльності психолога*. Київ: Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова.

18. Панок, В. Г. (2023). Концепція реформування психологічної служби у системі освіти України на період до 2030 року. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 5(2), 1–10. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5204>

19. Friedman, E., & Vanderbilt, J. (2019). Ethical Challenges in Psychology: International Perspectives. *Journal of Applied Psychology*, 104(2), 123–135. <https://doi.org/10.1037/apl0000356>

THE PROBLEMS AND CHALLENGES IN FORMING THE ETHICAL AND LEGAL CULTURE OF FUTURE PSYCHOLOGISTS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Svitlana Sayapina

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Dean of the Faculty of Humanitarian and Economic Education
SHEI “Donbass State Pedagogical University”,
Dnipro, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-5808-7020
pedagogi@i.ua

Iryna Reshetova

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Scientific Secretary
SHEI “Donbass State Pedagogical University”,
Dnipro, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-2177-6081
irina_sotskaya@ukr.net

Abstract. The article analyzes the theoretical foundations of ethical and legal culture, the problems of developing ethical standards, the issues of ethical training in higher education, analyzes real ethical dilemmas in the practice of psychologists, and also explores international experience in the formation of the ethical and legal culture of specialists in psychology.

One of the tasks set by the authors is to study national and international regulatory legal acts, including the General Declaration of Ethical Principles of the International Union of Psychological Sciences (IUPsyS), the Code of Ethics of the American Psychological Association (APA), the European Metacode of Psychology (EFPA) and the Professional Standard “Practical Psychologist of an Educational Institution” in Ukraine. In particular, the impact of digital technologies on the ethical practice of psychologists, the features of online counseling and the protection of clients' personal data

are analyzed.

The article emphasizes the importance of a comprehensive approach to the formation of the ethical and legal culture of future psychologists, which includes updating the content of training courses in accordance with international standards, the use of active learning methods, modeling real ethical dilemmas, strengthening the practical component of training, as well as the development of interdisciplinary approaches.

The study identifies a number of current problems: insufficient integration of ethical and legal disciplines into curricula, the absence of clear mechanisms for resolving ethical conflicts, insufficient legal awareness, new ethical and legal dilemmas associated with the digitalization of psychological practice and online counseling.

Based on the analysis, practical recommendations are proposed for improving curricula, adapting successful international practices, and developing the system of postgraduate education for psychologists. Taking into account national characteristics and international experience, the authors emphasize the need for a comprehensive and systematic approach to the formation of ethical and legal culture, which is a key condition for the successful professional activity of future psychologists, ensuring high standards of psychological services and supporting ethical values in society.

Keywords: ethical and legal culture; professional ethics; legal awareness; ethical dilemmas; international experience; digitalization of psychological practice.

REFERENCES

1. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2021). *Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2030 roku*. Retrieved from <https://mon.gov.ua>
2. Verkhovna Rada Ukrainy. (2017). *Zakon Ukrainy "Pro osvitu"*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
3. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2016). *Profesiinyi standart "Psykhologh"*. Retrieved from <https://mon.gov.ua> [in Ukrainian].
4. European Federation of Psychologists Associations (EFPA). (2015). *European Meta-Code of Ethics*. Retrieved from <https://efpa.eu>
5. American Psychological Association (APA). (2017). *Ethical Principles of Psychologists and Code of Conduct*. Retrieved from <https://www.apa.org>
6. UNESCO. (2020). *Education for Sustainable Development: A Roadmap*. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org>
7. European Commission. (2021). *Erasmus+ Programme Guide*. Retrieved from <https://ec.europa.eu>
8. European Commission. (2021). *Horizon Europe: Strategic Plan 2021-2024*. Retrieved from <https://ec.europa.eu>
9. Hryshchenko, Yu. V., & Petrenko, M. I. (2021). Pravovi aspekty diialnosti psykhologhiv u konteksti zakhystu personalnykh danykh [Legal aspects of psychologists' activities in the context of personal data protection]. *Psykhologhichniy zhurnal*, 15(3), 45–58. [in Ukrainian].
10. Derkach, L. M., & Shevchenko, O. V. (2020). Etychni aspekty roboty psykhologa: Teoriia ta praktyka [Ethical aspects of psychologist's work: Theory and practice.]. Kharkiv: Vydavnytstvo "Osnova" [in Ukrainian].
11. Ivanova, V. (2020). Etyko-pravova pidhotovka maibutnikh psykhologhiv: problemy ta perspektyvy [Ethical and legal training of future psychologists: problems and prospects]. *Psykhologhichniy zhurnal*, 15(3), 45–58. [in Ukrainian].
12. Petrenko, O. (2019). Praktychni metody formuvannia etychnoi kultury u studentiv-psykhologhiv [Practical methods of forming an ethical culture among psychology students]. *Visnyk vyshchoi osvity*, 12(4), 23–34 [in Ukrainian].
13. Sydorenko, T. (2021). Etychni dylemy u profesiinii diialnosti psykhologa: teoretychnyi ta praktychnyi aspekty [Ethical dilemmas in the professional activity of a psychologist: theoretical and practical aspects]. *Etyka ta pravo v psykhologii*, 8(2), 67–79 [in Ukrainian].

14. Kovalenko, M. (2022). Pravova obiznanist maibutnikh psykholohiv: stan ta shliakhy pokrashchennia [Legal awareness of future psychologists: state and ways to improve]. *Yurydychna psykholohiia*, 10(1), 89–101. [in Ukrainian].
15. Kottler, Dzh. (2018). Etychni dylemy u psykholohii [Ethical dilemmas in psychology]. Lviv: Vydavnytstvo “Svit” [in Ukrainian].
16. Melnyk, I. (2023). Vplyv suchasnykh tekhnolohii na etyko-pravovu kulturu psykholohiv [The impact of modern technologies on the ethical and legal culture of psychologists]. *Tsyfrova psykholohiia*, 7(3), 112–125. [in Ukrainian].
17. Mishchenko, V. M., & Kyrychenko, O. V. (2019). Etychna kultura u profesiinii diialnosti psykholoha [Ethical culture in the professional activity of a psychologist]. Kyiv: Vydavnytstvo NPU imeni M. P. Drahomanova. [in Ukrainian].
18. Panok, V. H. (2023). Kontseptsiiia reformuvannia psykholohichnoi sluzhby u systemi osvity Ukrainy na period do 2030 roku [Concept of reforming psychological services in the education system of Ukraine for the period until 2030]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, 5(2), 1–10. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5204> [in Ukrainian].
19. Friedman, E., & Vanderbilt, J. (2019). Ethical Challenges in Psychology: International Perspectives. *Journal of Applied Psychology*, 104(2), 123–135. <https://doi.org/10.1037/apl0000356>

Матеріали надійшли до редакції
06.01.2025 р.